

STRATEGIJA RURALNOG RAZVOJA BARANJE

NEVENA BEUK

Zbog ustrojenosti u okviru Osječko-baranjske županije, koja pod utjecajem razvijenog makroregionalnog središta bilježi razmjerno povoljnije razvojne trendove, recentni razvojni problemi Baranje relativno su slabije poznati. To nalaže potrebu za pobližim razmatranjem postojećih problema i mogućnosti regionalnog razvoja tog prostora u novim razvojnim uvjetima, nastalim pridruživanjem Hrvatske Europskoj unije.

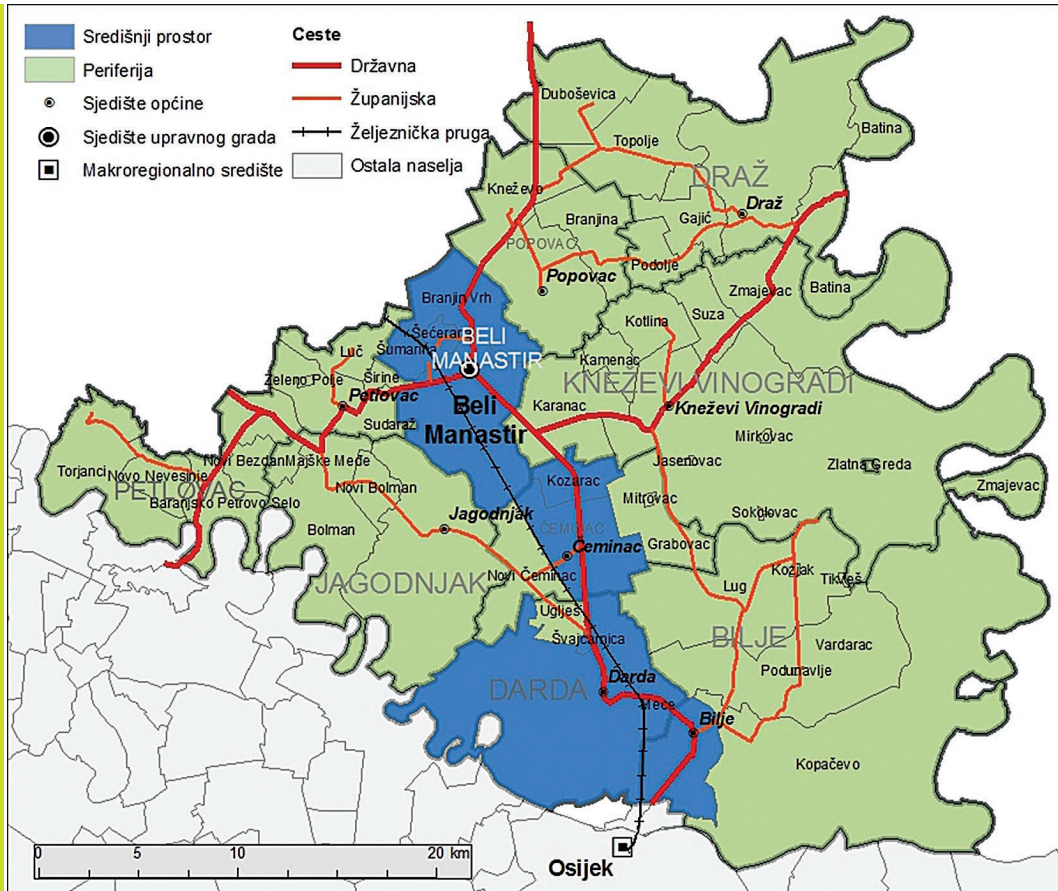
U radu su istražena suvremena razvojna obilježja Baranje, s težištem na interakciji između stanovništva, njegovih funkcija i struktura, te prostorno-razvojnih učinaka. Zaključeno je da je za postizanje održivog razvoja i prostorno-funkcionalne organizacije potrebno provoditi mjere i instrumente koje će podići strukturu i dohodovnost gospodarstva, demografski stabilizirati prostor te očuvati prirodnu i kulturnu baštinu na cijelom području regije te na taj način teritorijalnoj koheziji.

UVOD

Predmet istraživanja ovog rada je razvoj ruralnog prostora Baranje sa svojim zakonitostima, strukturama i procesima, te problemi i mogućnosti održivog razvoja promatranog područja. Područje istraživanja, Baranja, tradicionalna je regija koja zbog jasne prostorne izdvojenosti prema Mađarskoj i Vojvodini, odnosno Slavoniji, tvori dobro definiranu geografsku cjelinu Istočnohrvatske ravnice (Bognar, 1990). Zauzima površinu od 1149 km² na kojoj je 2011. registrirano 39 416 stanovnika (DZS, 2011).

Po svojim općim prirodnogeografskim obilježjima to je pravi panonski prostor, uvjetno

homogene reljefne strukture u kojoj se kao posebne morfološke cjeline izdvajaju Bansko brdo (danas glavna vinogradarska zona) i močvarno područje parka prirode Kopački rit. S obzirom na nodalno-funkcionalnu organizaciju, sastavni je dio Osječke funkcionalne regije i gravitacijski je izrazito usmjeren prema Osijeku, kao makroregionalnom središtu. Takvi prostorni odnosi nalaze svoju potvrdu i u aktualnoj upravno-teritorijalnoj organizaciji, pri čemu je baranjski prostor organiziran u sastavu Osječko-baranjske županije. U baranjskom dijelu Županije ustrojeno je devet jedinica lokalne samouprave prema kriteriju broja stanovnika, udjelu nepoljoprivrednog stanovništva i zaposlenog stanovništva u

Sl. 1. Prostorno-razvojna dihotomija Baranje

mjestu stanovanja. Kriterij za gradsko naselje ispunjava jedino Beli Manastir s još tri prigradska naselja (Branjin Vrh, Šumarina i Šećerana), koja su s njim neposredno funkcionalno povezana i tvore uvjetno jedinstvenu fizionomsko-morfološku cjelinu. Ostale jedinice lokalne samouprave (Bilje, Čeminac, Darda, Draž, Jagodnjak, Kneževi Vinogradi, Petlovac, Popovac) imaju više ili manje prevladavajuća obilježja ruralnih područja. Takva podjela dodatno je opravdana zbog praktičnih razloga jer omogućuje primjenu pristupa centar – periferija (sl. 1).

Promatrani prostor karakterizira izrazito po-

granični položaj, što je temeljno utjecalo na njegov dosadašnji razvoj i odražava se u postojećim prevladavajućim obilježjima ruralne periferije. Do kulminacije negativnog utjecaja takvog položaja došlo je u ratnim zbivanjima tijekom 1990-ih godina. Pridruživanjem Hrvatske Europskoj uniji geografski položaj Baranje dobit će novu dimenziju, a posebno će dobiti na značenju nakon završetka europskog autocestovnog koridora Vc koji će je prometno otvoriti za intraeuropsko povezivanje.

Temeljni je cilj ovog istraživanja detektirati postojeće probleme i sagledati mogućnosti

razvoja Baranje. U okviru toga pobliže će biti razmotreni demografski resursi, sustav naselja i gospodarski razvoj, te indeks razvijenosti jedinica lokalne samouprave, kao osnova za uočavanje problema i razmatranje mogućnosti održivog razvoja promatranog prostora.

Na temelju poznavanja prostora i predmeta istraživanja postavljene su sljedeće radne hipoteze:

- razlike u smjeru i intenzitetu prostornih procesa u prvom su redu uvjetovane položajem i prometnom dostupnošću glavnih središta rada, Osijeka kao makroregionalnog i Belog Manastira kao područnog središta;
- nepovoljna demografska kretanja glavni su limitirajući faktor društvenogospodarske revitalizacije Baranje, a posebno razvojne stabilizacije i održivog razvoja njezine ruralne periferije.

Od istraživačkih metoda, pored kompilacije dosadašnjih istraživanja, u radu je korištena statistička deskripcija. Za tabelarnu analizu statističkih podataka primijenjene su tehnike Microsoft Excela. Za digitalnu vizualizaciju prostornih podataka korišten je program ArcMap 9.3.

Dio rada objavljen je u studentskom časopisu „16. meridijan“ 2013. godine, a ova verzija nadopunjena je recentnim podacima. Ujedno je rad korišten u stručnom projektu LAG-a Baranje prilikom izrade Lokalne razvojne strategije Baranje 2013. godine.

POKAZATELJI RURALNOG RAZVOJA BARANJE

DEMOGRAFSKI RESURSI

Prema Nejašmić, Mišetić (2011), indeks demografskih resursa je sintetički pokazatelj kojeg čine dvije osnovne sastavnice: *demografski indeks* (i_{dem}) i *indeks obrazovanosti* (i_o), dok je demografska masa uključena u izračun, kao korektiv u obliku *koeficijenta* (k). Indeks demografskih re-

sursa jedinica lokalne samouprave Baranje 2011. godine nalazi se u tablici 1.

Baranja kao cjelina ima iznimno slabe demografske resurse. Uz tradicionalno niske stope rodosti (*bijela kuga*), prisutna je selektivna migracija bioreproduktivnog i obrazovanog stanovništva što rezultira starenjem demografske mase, tj. izumiranjem. U usporedbi s indeksom demografskih resursa za 2001. godinu, indeks za 2011. godinu pokazuje da se stanje pogoršalo (sl. 2).

Suburbane zone Osijeka (općine Bilje i Darda) izgubile su dio svog potencijala koji se uglavnom preselio u Osijek. Općine Draž i Kneževi Vinogradi imaju vrlo slabe demografske potencijale (*tip E*). Prevladavaju starije dobne skupine, a obrazovanost stanovništva niska. U okviru niskog baranjskog potencijala, na razini jedinica lokalne samouprave, prisutne su razlike. Indeks demografskih resursa odražava centar-periferija model. Grad Beli Manastir ima povoljne demografske resurse (*tip B*), najveću koncentraciju stanovništva, skladniju dobnu strukturu, povoljniji migracijski trend, veći udio mladog stanovništva i najveći udio obrazovanog stanovništva. To je i razumljivo zbog urbanih beneficija koje ga prate. Općina Bilje bilježi dobre demografske resurse (*tip C*) kao posljedicu svoje funkcionalne povezanosti i gospodarskog srastanja s gradom Osijekom. Općina Bilje prerasla je u suburbanu zonu Osijeka, položena je uz prometnu osovinu, a demografski tokovi su povoljniji nego u rubnim područjima. Općina Darda ima slabe demografske resurse (*tip D*). Usprkos povoljnom prometnogeografskom položaju, obilježja stanovništva nisu povoljna kao u dosad navedenim jedinicama lokalne samouprave. Razlog tomu je veći udio romske etničke skupine koja je prije svega slabije obrazovana i u većoj mjeri koristi socijalne pomoći i naknade za nezaposlene. Sve ostale općine – Čeminac, Jagodnjak, Petlovac i Popovac, imaju najnepovoljniji tip demografskih

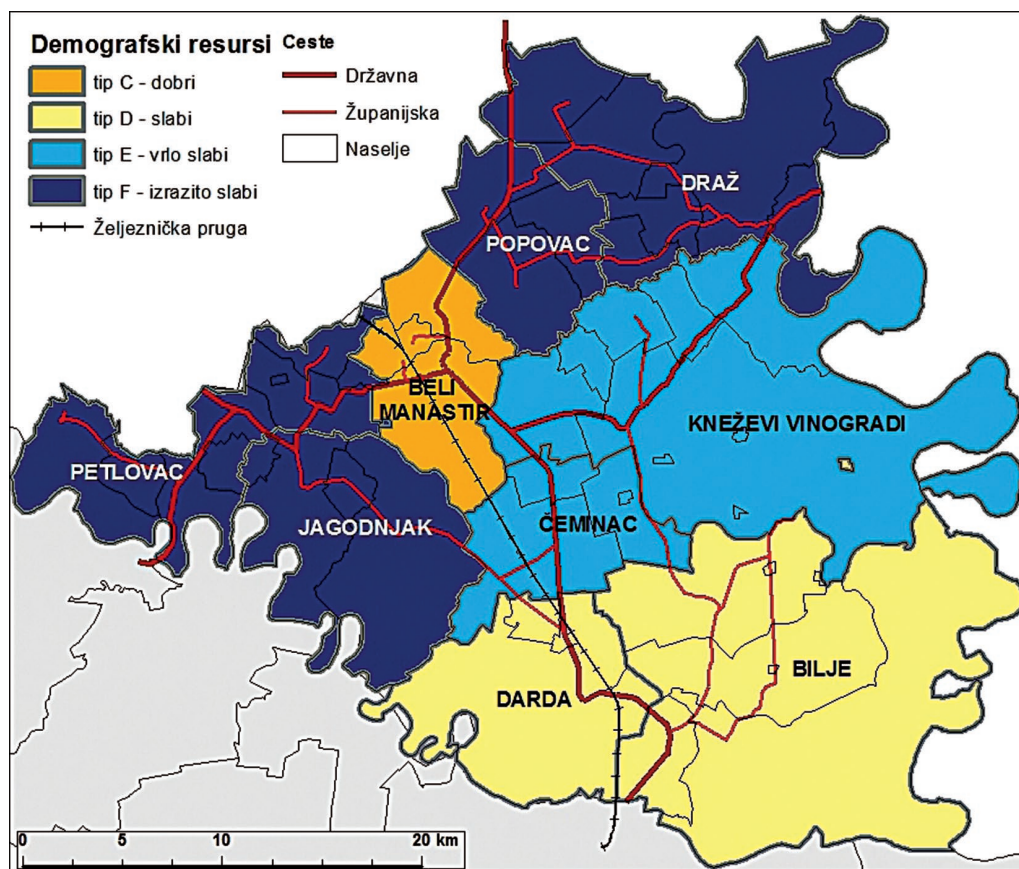
Tab. 1. Indeks demografskih resursa baranjskih jedinica lokalne samouprave 2011.

Grad/općina	k	I _{dem}	I _o	I _{der}	TIP
Grad Beli Manastir	0,050	64,3	739,39	40,2	B
Općina Bilje	0,030	181,0	653,66	25,0	C
Općina Čeminac	0,020	33,9	117,17	3,0	F
Općina Darda	0,035	221,5	293,29	18,0	D
Općina Draž	0,025	21,1	236,14	6,4	E
Općina Jagodnjak	0,020	119,9	84,61	4,1	F
Općina Kneževi Vinogradi	0,030	13,0	187,63	6,0	E
Općina Petlovac	0,020	83,5	81,83	3,3	F
Općina Popovac	0,020	44,4	48,21	1,9	F

k = koeficijent (korektiv u izračunu) I_{dem} = demografski indeks I_o = indeks obrazovanosti

I_{der} = indeks demografskih resursa TIP = tip demografskog resursa

Izvor: Pwww.dzs.hr, Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, Popis 2001., Državni zavod za statistiku, Republika Hrvatska., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, Popis 2011., Državni zavod za statistiku, Republika Hrvatska., Stanovništvo staro 15 i više godina prema završenoj školi i obrazovnim područjima, po gradovima/općinama, popis 2001.

Sl. 2. Demografski resursi jedinica lokalne samouprave Baranje 2011. godine

resursa (*tip F*). To je ruralna periferija u svakom smislu. Dinamika i struktura stanovništva su nepovoljne, poremećene. Ne postoji demografska osnova za gospodarski razvoj te su potrebne oštre mjere i instrumenti poticanja razvoja.

GOSPODARSKI RAZVOJ

PIK Belje je sinonim za gospodarstvo Baranje. Utjecajem Belja razvile su se djelatnosti, prometni sustav, te sustav naselja. Ulaskom Belja u koncern Agrokora prošireno je područje djelovanja temeljeno na vertikalnoj kooperaciji. U procesu je revitalizacija gospodarstva vrednovanjem najvažnije resursne osnove, tla. Djelovanjem Agrokora i zbog jeftinijeg zemljišta, Baranja postaje sve privlačnija poslovna zona za vanjske investitore.

Opća stopa aktivnosti u Baranji niža je od razine Hrvatske, bilježi neznatno smanjenje od 1 % u razdoblju od 1991. (41,9 %) do 2001. godine (40,9 %). U idućem međupopisnom razdoblju, 2001.-2011. godine, opća stopa aktivnosti bilježi isti trend, smanjenje od 1 % (39,4 %). Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu pokazuje ve-

lik pad od 1991. do 2001. godine, i to za petinu (pad s 80,5 % na 59,1 % zaposlenih), što je u najvećoj mjeri posljedica tranzicije gospodarstva, nedjelotvorne privatizacije i neprilagođenosti tržišnim potrebama. U idućem razdoblju zabilježen je porast zaposlenih u ukupnom stanovništvu za 13 %, te 2011. godine udio zaposlenih u ukupno aktivnom stanovništvu iznosi 72,3 %. Porast opće stope zaposlenosti u Baranji je prividan, posljedica je smanjenja broja stanovnika uslijed starenja populacije i snažne selektivne emigracije kao i deagrarizacije. Više od polovice radno sposobnog stanovništva u Baranji je nezaposleno (DZS, 1994., DZS, Zagreb, 2002. u Šašlin, 2005). Ujedno su se u promatranom međupopisnom razdoblju uveli u praksu novi oblici kratkotrajnog zapošljavanja (stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa) koji prividno daju dojam o povećanju radne aktivnosti Baranjaca.

Dokaz navedenoj tvrdnji potvrđen je usporedbom strukture gospodarskih subjekata prema pravnom statusu. Broj gospodarski subjekata na razini Baranje u promatrane tri

Tab. 2. Usporedba strukture gospodarskih subjekata u jedinicama lokalne samouprave Baranje prema pravnom statusu 2012. i 2015.

Jedinica lokalne samouprave	OPG		Obrt		Trgovačko društvo		UKUPNO	
	2012.	2015.	2012.	2015.	2012.	2015.	2012.	2015.
Grad Beli Manastir	309	174	133	224	121	216	563	614
Općina Bilje	291	203	73	111	62	123	426	437
Općina Čeminac	209	143	30	21	24	25	263	189
Općina Darda	296	164	74	125	68	125	438	414
Općina Draž	313	216	29	49	29	26	371	291
Općina Jagodnjak	309	211	11	12	12	22	332	245
Općina Kneževi Vinogradi	393	242	72	82	46	70	511	394
Općina Petlovac	225	119	23	29	10	13	258	161
Općina Popovac	144	91	13	21	7	9	164	121
BARANJA	2489	1563	458	674	379	629	3326	2905

Izvor: FINA, APPRRR, Hrvatska obrtnička komora

godine bilježi smanjenje, zbog neisplativosti i nedjelotvornih rezultata. Najveći pad zabilježen je u sektoru obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava što je posljedica neumreženosti poljoprivrednih djelatnika i neprimjerenih poslovnih regulativa (tab. 2).

Podaci u tablici odgovaraju funkcionalnim obilježjima jedinica lokalne samouprave. U Gradu Belom Manastiru se povećao broj gospodarskih subjekata, te prevladavaju gospodarski subjekti uslužnog sektora. Ujedno, zbog prevladavajući urbanih obilježja, broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava se smanjio. U općini Bilje broj gospodarskih subjekata se također povećao, i to ponajviše povećanjem djelatnosti trgovačkih društava i obrta. U općini Kneževi Vinogradi evidentiran je najveći broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, što je izravna posljedica intenzivne turističke aktivnosti te vinogradarstva. Ostatak općina u Baranji, perifernih općina bilježi smanjenje broja gospodarskih subjekata, kao posljedicu smanjene dostupnosti, nedostatka ljudskih potencijala i emigracije radnog kontingenta. Ujedno su to općine u kojima je evidentiran trend depopulacije što izravno upućuje na smanjenje potreba stanovništva te sukladno tome smanjenje stupnja valorizacije prostora.

FUNKCIJE

FUNKCIJA RADA

Funkcija rada nije ravnomjerno raspoređena u Baranji, a tržište rada je oslabljeno (Žutinić, Kovačić, 2008). Jače je koncentrirana u gradu Belom Manastiru i u općinskim središtima, zbog lokacijskih prednosti i prometne dostupnosti. Gotovo trećina radnih mjesta je u Gradu Belom Manastiru.

Neravnomjeran raspored funkcije rada uzrokuje polarizirani razvoj na lokalnoj razini, a očituje se i u preraszmješčaju stanovništva (Šašlin, 2005). Agrokora (Belje) je distribucijom svojih

poslovnih jedinica pridonijelo razvoju centralne mreže naselja. Razvojem automobilske prometa, poraslo je značenje dnevnih cirkulacija koje su usmjerene prema Gradu.

Beli Manastir, najveći centar rada, sa svojim urbanim obilježjima, glavno je sjedište tercijarnih i kvartarnih djelatnosti. Općina Bilje ima najveći udio zaposlenog aktivnog u ukupnom broju stanovnika zbog utjecaja suburbanizacije Osijeka, te uspješnom afirmacijom obiteljskih gospodarstava. U rubnim ruralnim općinama veliko značenje ima poljoprivreda. To je posljedica obrazovne strukture i tradicionalne usmjerenosti populacije. Polifunkcionalnom usmjerenosti populacije. Polifunkcionalnom usmjerenosti radne snage ističu se općine u glavnoj gospodarskoj zoni, uz prometnu osovinu.

Sa zastupljenošću radnih mjesta korespondira i broj zaposlenih po jedinicama lokalne samouprave (tab. 3). Promatranjem broja zapo-

Tab. 3. Broj zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave Baranje 2001. i 2011. godine

Jedinica lokalne samouprave	Broj zaposlenih 2001. godine	Broj zaposlenih 2011. godine	Promjena u %
Beli Manastir	2940	2965	8,5
Bilje	1770	1956	10,5
Čeminac	914	875	-4,3
Darda	1677	1912	11,4
Draž	873	722	-17,3
Jagodnjak	779	392	-49,7
Kneževi Vinogradi	1331	1298	-2,5
Petlovac	698	648	-7,2
Popovac	641	479	-25,3
BARANJA	11 632	11 247	-3,4

Izvor: Popis stanovništva 2001., Popis stanovništva 2011., Zagreb: Državni zavod za statistiku.

slenih na prethodna dva Popisa stanovništva uočen je trend smanjenja broja zaposlenih na razini Baranje čemu uvelike doprinose depresivne i periferne regije (Jagodnjak, Popovac, Draž).

Očekivano, najveća središta u Baranji bilježe porast broja zaposlenih. Ponajviše se ističe općina Bilje zbog svoje funkcionalne povezanosti, pojačane imigracije mladih i općenito pozitivnih gospodarskih impulsa iz smjera makroregionalnog središta. U Gradu Belom Manastiru nije se značajnije promijenio broj zaposlenih, što ukazuje na stabilnost tržišta rada. Najveći pad zabilježila je općina Jagodnjak, pad broja zaposlenih gotovo za polovinu. Razlozi tomu leže u činjenici da upravo ova Općina ima najslabije gospodarske i demogeografske temelje – slabo obrazovano stanovništvo, usmjerenost na poljoprivredu uz nedovoljnu diversifikaciju djelatnosti, a sve to popraćeno senilizacijom i pojačanom emigracijom.

NODALNO-FUNKCIONALNA ORGANIZACIJA BARANJE

Mreža centralnih naselja u Baranji je nedovoljno razvijena i raščlanjena, no osnovna karakteristika je dominacija manje urbanih naselja. Većina naselja upućena je na korištenje centralnih funkcija Belog Manastira jer vlastitih nema, te su prevelike investicije za pokretanje istih. U većini ruralnih (perifernih) općina visok je udio starog stanovništva, te je regeneracija centralnih funkcija s tog stajališta neisplativa. Četvrtina svih djelatnosti nalazi se u Belom Manastiru koji je, sukladno tome, populacijsko žarište (Lončar-Vicković, Stober, 2010). To je uvjetovano prometnom dostupnošću i jačom gravitacijskom snagom. Rubne ruralne općine imaju nizak stupanj centraliteta. Posljedica toga je neprimjerena infrastrukturna opremljenost i depopulacija. S druge strane, na području Baranje ne postoji bolnica, niti sveučilište, te ulogu glavnog čvora u tim funkcijama ima Osijek. Beli Manastir gubi utjecaj u naseljima bližim Osijeku, te mu na taj način slabi centralitet.

INDEKS RAZVIJENOSTI JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE BARANJE

Indeks razvijenosti složen je pokazatelj propisan Zakonom o regionalnom razvoju. Računa se kao ponderirani prosjek odstupanja standardiziranih vrijednosti više društveno-gospodarskih pokazatelja od prosjeka Republike Hrvatske radi utvrđivanja stupnja razvijenosti jedinica lokalne samouprave. Pokazatelji za izračun indeksa razvijenosti su stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, proračunski prihodi općine, grada, županije po stanovniku, opće kretanje stanovništva, stopa obrazovanosti. Jedinice lokalne samouprave svrstavaju se u skupine ovisno o vrijednosti svog indeksa razvijenosti („Narodne novine“, broj 63/10). Indeks razvijenosti grada i općina Baranje nalazi se u tablici 4.

Analizirana strukturna obilježja stanovništva i prostora pokazuju dosljednost i u indeksu razvijenosti. Sve jedinice lokalne samouprave 2010. godine, osim Grada Belog Manastira i Općine Bilje, pripadaju potpomognutim područjima. Prema stupnju razvijenosti značajno zaostaju za nacionalnim prosjekom, te je njihov razvoj bilo potrebno dodatno poticati (Strategija regionalnog razvoja RH, 2010).

Grad Beli Manastir i općina Bilje okupljaju velik broj društvenih djelatnosti, radnih mjesta i dobro su povezana s okolnim prostorom. Najlošije stanje je u Općini Jagodnjak - skupina I. (sl. 3).

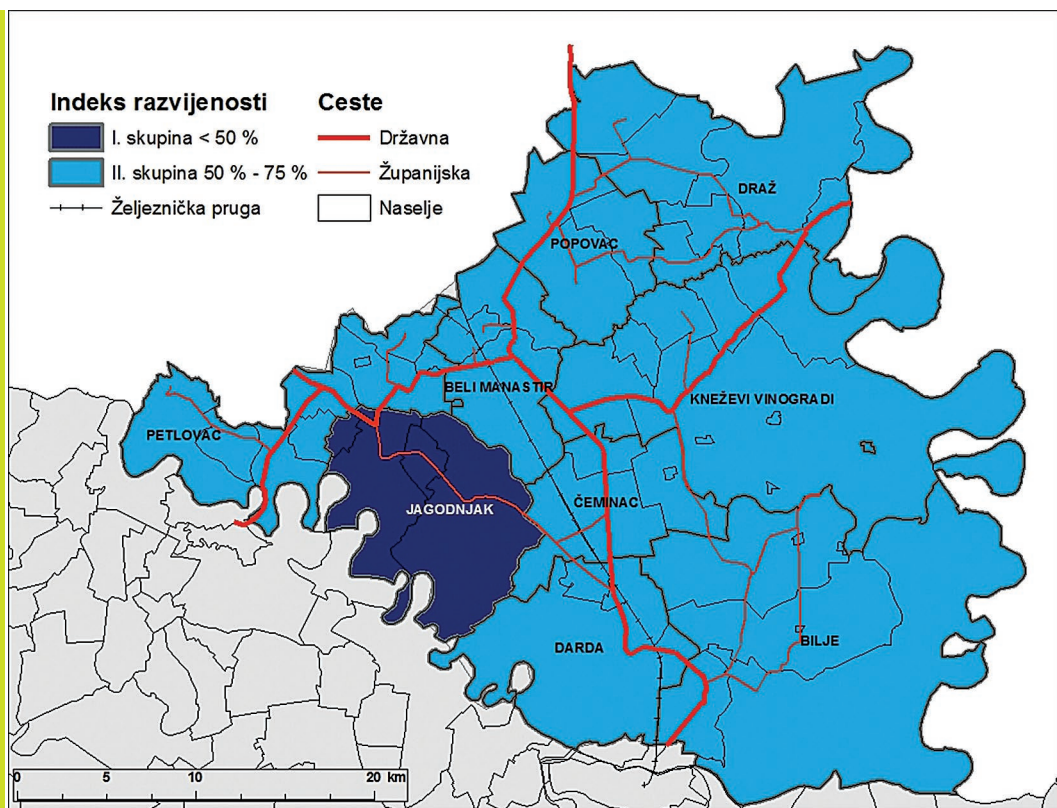
Nepovoljna obrazovna struktura stanovništva, nedostatak sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih djelatnosti uvjetuje nizak dohodak po stanovniku, proračunske prihode po stanovniku, te najvišu prosječnu stopu nezaposlenosti od svih baranjskih jedinica lokalne samouprave.

Prema vrijednostima indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave 2013. godine, Baranja je u cijelosti potpomognuto područje. Gradu Belom Manastiru i općini Bilje vrijednosti indeksa razvijenosti su se smanjile te su svrstani u II.

Tab. 4. Indeks razvijenosti baranjskih jedinica lokalne samouprave 2010. i 2013. godine

Grad/Općina	Indeks razvijenosti skupine 2010.			Indeks razvijenosti skupine 2013.		
	Indeks razvijenosti	Skupina		Indeks razvijenosti	Skupina	
Beli Manastir	76,44 %	75-100 %	III	74,29 %	50-75 %	II
Bilje	78,08 %	75-100 %	III	73,79 %	50-75 %	II
Čeminac	72,49 %	50-75 %	II	71,39 %	50-75 %	II
Darda	63,21 %	50-75 %	II	62,16 %	50-75 %	II
Draž	54,71 %	50-75 %	II	59,60 %	50-75 %	II
Jagodnjak	41,63 %	<50 %	I	42,90 %	<50 %	I
Kneževi Vinogradi	59,71 %	50-75 %	II	61,60 %	50-75 %	II
Petlovac	61,09 %	50-75 %	II	54,60 %	50-75 %	II
Popovac	59,21 %	50-75 %	II	54,57 %	50-75 %	II
HRVATSKA	100,00 %			100,00 %		

Izvor: MRRFEU

Sl. 3. Indeks regionalne razvijenosti jedinica lokalne samouprave Baranje 2013. godine

skupinu razvijenosti, a samim time u potpomognuta područja. Navedeni slijed pokazuje prijetnju za daljnji tijek razvoja budući da su Grad Beli Manastir i općina Bilje najperspektivniji pokretači gospodarske snage s mogućnošću okupljanja i usmjeravanja djelatnosti ostalih regionalnih područja. Jedina općina koja bilježi blagi porast indeksa razvijenosti jest općina Kneževi Vinogradi, što je usko povezano sa sve boljom gospodarskom afirmacijom Općine, povoljnim turističkim tokovima i uključivanjem sve većeg broja seljačkih gospodarstava na tržište.

NACRT STRATEGIJE — ODRŽIVI RAZVOJ

Održivi razvoj podrazumijeva ravnotežu ekološkog, ekonomskog i sociokulturnog aspekta u određenom području potican od lokalnog stanovništva (Lay, 2003).

Najveće baranjsko bogatstvo je plodno zemljište kao gospodarska i egzistencijalna osnova. Međutim, najpovoljniji resurs Baranje nije valoriziran u skladu s obilježjima i mogućnostima prostora. Veliki dijelovi poljoprivredne površine su neiskorišteni, kao posljedica pojave deruralizacije i uopće depopulacije, te povezano s time pojavom socijalnog ugara. Turizam je danas značajan izvor prihoda Baranje. Smjernice daljnjeg razvoja ne bi trebale narušavati baranjsku tradiciju i identitet. Dobna i obrazovna struktura stanovništva ne idu u prilog gospodarskom razvoju. Periferni položaj u državi umanjuje mogućnost gospodarske kooperacije s ostatkom Hrvatske, a lokalna ekonomija nije dovoljno jaka da bi nadjačala taj nametnuti nedostatak. Agrokor kao najveći gospodarski subjekt u Baranji ima dovoljnu snagu za pokretanje razvoja, no pri planiranju gospodarskog razvoja treba paziti na oštrinu mjera koje će se primjenjivati. Ukoliko dođe do prevelikog pritiska na okoliš, mogući su kontradiktorni rezultati. Za bolje pozicioniranje agrarne djelatnosti potrebno je organizirati kratke tržišne lance,

proširiti, finalizirati i brandirati proizvodnju. U budućnosti će prometni položaj Baranje imati veliku važnost u povezivanju Europe i formiranju tranzitne gospodarske zone u regiji. Promjena prometnog položaja donosi sa sobom velike potencijale za ovo područje, prije svega otvorenošću novim informacijama, poduzetničkim impulsima i primjerima dobre prakse, te povećanjem dostupnosti prema tržištu.

FUNKCIONALNA REVITALIZACIJA NASELJA

Za skladnije funkcioniranje Baranje kao cjeline potrebno je osnažiti mrežu centralnih naselja, pokrenuti urbanu dekoncentraciju i obnovu ruralne periferije te disperzirati funkciju rada (Štambuk, 2002). Problem je i opadanje značenja funkcija jer gube stanovništvo koje im gravitira zbog izumiranja Baranje. Za ravnotežu mreže centralnih naselja posebno je značajan grad s funkcijama kojima okuplja okolni prostor i stabilizira naseljenost prostorne cjeline. Beli Manastir ne može nadjačati funkcije Osijeka, ali potrebno je smanjiti utjecaj Osijeka na baranjska naselja kojim se smanjuje gravitacijska snaga Belog Manastira.

Slijedeći postulate europske politike, u Baranji se počinje sa specijalizacijom poljoprivredne djelatnosti. Ekološka poljoprivreda pokrenuta kroz manja i srednja obiteljska gospodarstva omogućila bi ekološki i ekonomski gospodarski razvoj. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva su jedna od glavnih smjernica budućeg ruralnog razvitka i među najučinkovitijim metodama revitalizacije. Postaju element agrarnog pejzaža, te utječu na ukupnu iskoristivost ruralnog prostora i radnog kontingenta. Pritom je potrebno finalizirati proizvodnju autentičnih prehrambenih proizvoda i osnažiti povezanost poljoprivredne proizvodnje u ruralnim područjima s formiranjem gospodarstava u središnjim naseljima (Franić, 2006). Treba se uspostaviti ravnoteža i funkcionalna komplementarnost

između poljoprivrednih i proizvodnih funkcija te izbjeci širenje monokulture (vinogradarstvo). Osim toga, samostalni poljoprivrednici i obiteljska poljoprivredna gospodarstva često ne mogu podnijeti tržišne terete i zakonske regulative. Stoga je potrebno početi primjenjivati nove oblike gospodarenja, primjerenije stilu ovog područja. Umrežavanjem poljoprivrednika i njihove proizvodnje u zadruge, formiranjem grupa solidarne razmjene, smanjio bi se

rizik od neuspjeha, te bi poljoprivrednik bio u zaštićenijem položaju. Injektiranjem funkcija u ruralna naselja zadržala bi se, i poboljšala naseljenost u njima. Pri planiranju infrastrukturnog popunjavanja naselja ne smiju se zanemariti temeljne karakteristike stanovništva kojima bi ta infrastruktura trebala biti na usluzi. Budući da u Baranji prevladava starije stanovništvo, jasne su potrebe za zdravstvenim ustanovama višeg stupnja.

ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje, u okviru kojega je izvršena provjera utemeljenosti hipoteza iz uvodnog dijela rada, omogućuje sljedeće zaključne postavke:

Prva hipoteza - ***Razlike u smjeru i intenzitetu prostornih procesa u prvom su redu uvjetovane položajem, udaljenošću i prometnom dostupnošću glavnih središta rada, Osijeka kao makroregionalnog i Belog Manastira kao područnog središta*** - u visokoj je mjeri potvrđena. To se prije svega odnosi na utjecaj Osijeka koji svojim funkcijama generira brži razvoj i preobrazbu prigradskih općina (Bilja i Darde), a tek u manjoj mjeri i Belog Manastira koji zbog slabije funkcionalne razvijenosti ima ograničen utjecaj na ruralne općine svoje okolice.

Potvrđena je i druga hipoteza - ***Nepovoljna demografska kretanja glavni su limitirajući faktor društveno-gospodarske revitalizacije Baranje u cjelini, a posebno razvojne stabilizacije i održivog razvoja njezine ruralne periferije***. Izložena zakonitost jasno je uočljiva u ruralnim područjima Baranje, pri čemu općine s manje nepovoljnim demografskim procesima na prometnom koridoru prednjače i višim indeksom razvijenosti (Bilje, Čeminac, Darda). Periferne općine, zahvaćene demografskim izumiranjem, osjetno zaostaju za prosječnim indeksom razvijenosti Baranje (Jagodnjak, Draž, Kneževi Vinogradi, Popovac, Petlovac).

Izložena obilježja razvojnih procesa u Baranji pokazuju da regija u cjelini i glavnina njezinih ruralnih područja imaju obilježja tzv. problemskih područja, tj. područja koja svojim strukturnim i dinamičkim obilježjima opterećuju razvoj šireg prostora. To nalaže potrebu primjene odgovarajućih mjera i instrumenata politike regionalnoga i, posebno, ruralnog razvoja, s ciljem usmjeravanja razvojnih procesa u skladu s načelom održivog razvoja. Kao instrument takvog razvoja, središnju bi ulogu trebale imati mjere demografske i ekonomske politike, te koherentnija nodalno-funkcionalna organizacija (Pejnović, 1996). Ključno značenje među mjerama demografske politike treba dati imigracijskoj i pronatalitetnoj politici, s ciljem srednjoročne stabilizacije naseljenosti u regiji. Takva nastojanja treba pratiti i ekonomski razvoj temeljen na multisektorskom modelu gospodarskog razvoja, s ciljem poboljšanja ekonomske strukture. Za stabilizaciju ruralnih područja neophodno je funkcionalno osnaživanje središnjih naselja. Pri tom je posebno nužno osnažiti funkciju rada u Belom Manastiru, kako bi afirmirao svoju stožernu ulogu regiji, a na taj način i pridonio nužnoj stabilizaciji perifernih područja zahvaćenih ruralnim propadanjem u sjeveroistočnom i sjeverozapadnom dijelu regije.

LITERATURA

- BOGNAR, A., 1990: *Geomorfologija Baranje*, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb.
- FRANIĆ, R., 2006: Politika ruralnog razvitka: nova prilika za Hrvatsku, *Agronomski glasnik* 68 (3), 221-236.
- LAY, V., 2003: Proizvodnja budućnosti Hrvatske: integralna održivost kao koncept i kriterij, *Društvena istraživanja* 12 (3-4), 311-334.
- LONČAR-VICKOVIĆ, S., STOBER, D., 2010: A contribution to settlement network analysis in Baranya - A projection of spatial development potential, *Tehnički vjesnik* 17 (1), 83-91.
- NEJAŠMIĆ, I., MIŠETIĆ, R., 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (1), 49-62.
- PEJNOVIĆ, D., 1996: Geografski aspekt revitalizacije depopulacijskih i ratom pogođenih područja Hrvatske na primjeru Like, u: *I. hrvatski geografski kongres* (ur. Z. PEPEONIK), Zagreb, 255-273.
- ŠAŠLIN, P., 2005: *Stanovništvo Baranje: obilježja i procesi*, Meridijani, Samobor.
- ŠTAMBUK, M., 2002: Selo u europskom iskustvu, u: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (ur. ŠTAMBUK, M., ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 361-390.
- ŽUTINIĆ, Đ., KOVAČIĆ, D., 2008: Percepcija kvalitete življenja i namjere o odlasku iz ruralnih sredina, *Društvena istraživanja* 19 (1-2), 137-159.

IZVORI

- Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti na lokalnoj razini, MRRIFEU, <http://www.mrrsvg.hr/UserDocsImages/> (10. 4. 2013.)
- Lokalna razvojna strategija Baranje, LAG Baranja, 2013.
- Lokalna razvojna strategija Baranje, LAG Baranja, 2016.
- Popis stanovništva 2001., Zaposlenost po naseljima, [CD-ROM], Zagreb: Državni zavod za statistiku
- Strategija regionalnog razvoja Republike Hrvatske, <http://www.mrrsvg.hr/UserDocsImages/> (12. 4. 2013.)
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Prvi rezultati po naseljima*, Statistička izvješća 1441, DZS, Zagreb, 2011.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Statistička izvješća 1167, DZS, Zagreb, 2003.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema završenoj školi i obrazovnim područjima, po gradovima/općinama*, Statistička izvješća, DZS, Zagreb, 2003.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Kontingenti stanovništva po Gradovima/općinama*, DZS, Zagreb, 2011.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, 2011.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema pohađanju škole i spolu*, DZS, Zagreb, 2011.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, 2011.

PRILOG

DEMOGRAFSKI RESURSI U REGIJAMA I GRADOVIMA/OPĆINAMA BARANJE 2011. GODINE

Parametri potrebni za dobivanje indeksa demografskih resursa (I_{der}):

Grad/općina	k	I_{dem}	I_o	I_{der}	TIP
Grad Beli Manastir	0,050	64,3	739,39	40,2	B
Općina Bilje	0,030	181,0	653,66	25,0	C
Općina Čeminac	0,020	33,9	117,17	3,0	F
Općina Darda	0,035	221,5	293,29	18,0	D
Općina Draž	0,025	21,1	236,14	6,4	E
Općina Jagodnjak	0,020	119,9	84,61	4,1	F
Općina Kneževi Vinogradi	0,030	13,0	187,63	6,0	E
Općina Petlovac	0,020	83,5	81,83	3,3	F
Općina Popovac	0,020	44,4	48,21	1,9	F

k = koeficijent (korektiv u izračunu)

I_{dem} = demografski indeks

I_o = indeks obrazovanosti

I_{der} = indeks demografskih resursa

TIP = tip demografskog resursa

Parametri potrebni za dobivanje demografskog indeksa (I_{dem}):

Grad/općina	I_{dem}	$i_{p2011/p2001}$	$p_{(0-14)}$	$pf_{(20-29)}$	I_v
Grad Beli Manastir	64,3	0,9	14,3	10,8	0,5
Općina Bilje	181,0	1,0	16,6	10,7	1,0
Općina Čeminac	33,9	0,9	7,7	13,1	0,4
Općina Darda	221,5	1,0	16,6	12,7	1,1
Općina Draž	21,1	0,8	11,8	11,3	0,2
Općina Jagodnjak	119,9	0,9	16,5	11,3	0,7
Općina Kneževi Vinogradi	13,0	0,9	6,7	12,2	0,2
Općina Petlovac	83,5	0,9	15,7	12,4	0,5
Općina Popovac	44,4	0,9	14,3	11,1	0,3

I_{dem} = demografski indeks

$i_{p2011/p2001}$ = indeks promjene broja stanovnika

$p_{(0-14)}$ = udio stanovništva mlađeg od 14 godina u ukupnoj populaciji

$pf_{(20-29)}$ = udio ženskog stanovništva 20-29 godina u ukupnoj ženskoj populaciji

I_v = indeks vitaliteta

Parametri potrebni za dobivanje indeksa obrazovanosti (I_o):

Grad/općina	I_o	p_{oIII}	S_s
Grad Beli Manastir	739,39	12,0	61,5
Općina Bilje	653,66	11,2	58,6
Općina Čeminac	117,17	3,6	32,4
Općina Darda	293,29	6,5	44,9
Općina Draž	236,14	5,2	45,0
Općina Jagodnjak	84,61	2,7	31,8
Općina Kneževi Vinogradi	187,63	5,6	33,6
Općina Petlovac	81,83	3,8	21,3
Općina Popovac	48,21	3,2	14,8

I_o = indeks obrazovanosti

p_{oIII} = udio stanovništva s tercijarnom obrazovanošću u populaciji starijoj od 15 godina

S_s = stopa studiranja

Parametri potrebni za dobivanje indeksa vitaliteta (I_v):

Grad/općina	I_v	f	$p_{(20-39)}$	m	i_s
Grad Beli Manastir	0,5	33,9	24,3	13,7	132,0
Općina Bilje	1,0	41,2	26,5	12,0	91,9
Općina Čeminac	0,4	45,8	25,3	14,1	219,6
Općina Darda	1,1	42,7	26,4	11,0	90,5
Općina Draž	0,2	39,9	21,6	22,8	197,5
Općina Jagodnjak	0,7	54,5	24,8	17,3	114,1
Općina Kneževi Vinogradi	0,2	37,2	24,2	17,1	294,5
Općina Petlovac	0,5	41,4	24,2	17,0	120,4
Općina Popovac	0,3	44,3	24,1	18,2	178,9

I_v = indeks vitaliteta

f = opća stopa (ženskog) fertiliteta

$p_{(20-39)}$ = udio mlađeg zrelog stanovništva u ukupnoj populaciji

m = opća stopa smrtnosti (mortaliteta)

i_s = indeks starosti